

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/RUSUH Uşak University the Journal of
Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

December/Aralık 2022, 2 (2): 297-312

rusuhdergisi@usak.edu.tr

**Beyzâvî ve Muhammed B. Melek'in Mesâbîh Şerhlerindeki Hadis Kaynaklarına Dair Bir
İnceleme**

***An Examination On The Sources Of Hadith In Al-Baydâwî And Muhammed B. Melek's Commentary
Of Al-Masâbîh***

Abdullah Çimen

Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri

Research assistant, Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic Sciences

Uşak, Türkiye

abdullah.cimen@usak.edu.tr

orcid.org/0000-0003-2069-0769

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 22.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 09.11.2022

Yayın Tarihi/Published: 29.12.2022

Cilt/Volume: 2

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 297-312

Atıf/Cite as: Çimen, Abdullah. "Beyzâvî ve Muhammed B. Melek'in Mesâbîh Şerhlerindeki Hadis Kaynaklarına Dair Bir İnceleme [An Examination On The Sources Of Hadith In Al-Baydâwî And Muhammed B. Melek's Commentary Of Al-Masâbîh]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 2/2 (Aralık 2022): 297-312

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2022 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Türkiye

BEYZÂVÎ VE MUHAMMED B. MELEK'İN MESÂBÎH ŞERHLERİNDEKİ HADİS KAYNAKLARINA DAİR BİR İNCELEME*

Öz

Begavî'nin *Mesâbîhu's-sünne* adlı derleme hadis kaynağı üzerinde oldukça fazla şerh çalışması yapılmıştır. Bunlardan birisi Kâdî Beyzâvî'nin *Tuhfetü'l-ibrâr*'ıdır. Kâdî Beyzâvî, İran'ın Şîrâz ve Tebrîz bölgesinde yaşamış, İslâmî ilimlerin neredeyse tamamında eser telif etmiş bir âlimdir. Bu eser üzerine yazılmış diğer bir şerh de Muhammed b. Melek'in *Şerhu Mesâbîhi's-sünne* adlı çalışmasıdır. Muhammed b. Melek, Anadolu'da İzmir/Tire bölgesinde yaşamış bir âlimdir. Eserleri Arap dili, fıkıh, ahlak ve hadis ilimleri etrafında şekillenmiştir. Her ikisinin *Mesâbîh* şerhleri de dilsel tahlilleriyle ön plana çıkarken, muhteva olarak da fikhî, kelâmî konuları ele almakta birtakım tasavvufî yorumlara da yer vermektedir. Hadis şârihlerinin eserlerinde kullandıkları hadislerin kaynakları son derece önem arz etmektedir. Nitekim bu kapsamda yapılacak tahliller şârihlerin hadis kullanımlarına dair net bulguların elde edilmesine imkân tanıyacaktır. Bu makale Kâdî Beyzâvî ve Muhammed b. Melek'in şerhlerindeki hadis kaynaklarına dair bir analiz yapmayı ve aralarındaki farklara değinmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, Muhammed b. Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*.

AN EXAMINATION ON THE SOURCES OF HADITH IN AL-BAYDÂWÎ AND MUHAMMED B. MELEK'S COMMENTARY OF AL-MASÂBÎH

Abstract

A lot of commentary work has been done on Bagawî's compilation hadith source called *Masâbîh al-sunna*. One of these works is al-Baydâwî's *Tuhfah al-abrâr*. Al-Baydâwî is a prolific scholar who lived in Shiraz and Tabriz regions in Iran and wrote works in almost all Islamic sciences. Another commentary on this work is Muhammed b. Melek's work called *Sherhi Masâbîh al-sunna*. Muhammed b. Melek is a scholar who lived in İzmir/Tire region in Anatolia. While the *Masâbîh* commentaries of both come to the fore with their linguistic analyses, they deal with fiqh and theological issues as content and include some mystical interpretations. The sources of the hadiths used by the hadith commentators in their works are extremely important. As a matter of fact, the analyzes to be made in this context will enable to obtain clear findings about the hadith usage of the commentators. This article aims to make an analysis of the hadith sources in commentaries written by al-Baydâwî and Muhammed b. Melek and aims to mention the differences between them.

Keywords: Hadith, Al-Baydâwî, *Tuhfah al-abrâr*, Muhammed b. Melek, *Sherhi Masâbîh al-sunna*.

* Bu makale Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'ne bağlı olarak hazırlamakta olduğumuz "Kâdî Beyzâvî'nin *Tuhfetü'l-Ebrâr*'ı ile İbn Melek'in *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne*'sinin Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Beyzâvî ve Muhammed b. Melek hadisleri şerh ederken pek çok hadis kaynağından istifade etmişlerdir.¹ Beyzâvî'nin *Tuhfetü'l-ibrâr*'ında, Muhammed b. Melek'in de *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*'sinde hadisleri şerh ederken izah sadedinde az sayıda hadis kullandıkları görülmektedir. Şârihler kullandıkları hadisin kaynağını zikretmeden "قوله عليه السلام" "وما روي عن النبي" "قال عليه الصلاة" gibi ifadelerle hadis zikretme yoluna gitmişlerdir. Bu durum kullandıkları hadislerin kaynaklardaki yerinin tespit edilmesini gerekli kılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Beyzâvî kırk sekiz hadis, Muhammed b. Melek de otuz yedi hadis zikretmiştir. Bu makalede şârihlerin hayatı ve şerhleri kısaca tanıtılacak, hadislerin şerhinde kullandıkları rivâyetlerin kaynakları tespit edilecektir. Zikrettikleri rivâyet eğer temel hadis kitaplarında yer alan bir rivâyet ise yerine işaret edilecek, kaynaklarda bulunamayan veya hadis kaynağı dışında diğer ilimlere dair eserlerde zikredilen bir hadis ise detaylı olarak ele alınacaktır. Şârihlerin hadisleri şerh ederken açıklayıcı mahiyette zikrettikleri rivâyetlerin kaynaklarının tespiti şârihlerin hadisçiliklerini de yansıtan bir durum olduğundan önem arz etmektedir.

1. Kâdî Beyzâvî ve *Tuhfetü'l-ibrâr*

Tam adı Ebû Saîd² Ebü'l-Hayr³ Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî olan Kâdî Beyzâvî, Şîrâz yakınlarında bulunan Beyzâ kasabasında doğmuştur.⁴ Doğduğu yere nispetle el-Beyzâvî, yaşadığı bölge olan Şîrâz'a nispetle de eş-Şîrâzî olarak anılmıştır. Kâdî Beyzâvî çok meşhur bir âlim olmasına rağmen hakkında kaynaklarda nakledilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Yaşadığı dönem Moğol saldırıları başta olmak üzere siyâsî çalkantıların yoğun olduğu bir zaman dilimidir. Muhtemelen bu sebepten ötürü terâcim ve tabakât kaynaklarında doğumu, yetişmesi, ilmî serüveni gibi konularda oldukça muhtasar bilgiler yer almaktadır.⁵

Kâdî Beyzâvî, tefsir, fıkıh, fıkıh usûlü, kelim, Arapça ve mantık alanlarında uzman olduğu belirtilmektedir. Onun uzmanlığının bu kadar geniş olması velûd bir âlim olduğunu göstermektedir. Eserleri bu ilimler etrafında şekillenmiştir. Kâdî Beyzâvî hakkında kaynaklarda imam, allâme (çokca bilen), hadis⁶, fıkıh, tefsir, usûl ve mantığı bilen⁷, sâlih, zâhid (zühd hayatı yaşayan)⁸, müberriz (öne çıkan), nazzâr (dakik, iyi inceleyip araştıran), imam, müteabbid (çok ibadet eden)⁹ gibi nitelermeler yer almaktadır. Kâdî Beyzâvî fıkıhta Şâfiî mezhebine mensup olması hasebiyle "Şâfiîler'in önde gelenlerinden" kabul edilmiştir.¹⁰ İbn Habîb (ö. 779/1377) kendisinden bahsederken onun, varlığının acem bölgesini yücelttiğini, fıkıh ve usûl ilminde derinleştiğini, akıl ve nakil ilimlerinin arasını cem' ettiğini belirtmektedir.¹¹ Bedreddin el-Aynî

¹ Bu iki şerhin kaynağı Begavî'nin *Mesâbîhu's-sünne*'sidir. Beyzâvî ve Muhammed b. Melek'in şerhlerindeki hadis metinleri bu eserin hadislerini içermektedir. Bizim burada kastımız bu hadisleri (*Mesâbîh*'teki) izah ederken şerh sadedinde zikrettikleri başka hadislerdir.

² Hayrûddîn b. Mahmûd Zirikî, *el-A'lâm* (Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, ts.), 4/110.

³ Abdülvehhâb Takiyyüddîn Tâcüddîn es-Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyye el-kübrâ* (Daru Hicr, 1413), 8/157.

⁴ Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Dâru'l-fikr, 1986), 13/309.

⁵ Muhammed Zuhaylî, *el-Kâdî el-Beyzâvî* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1988), 9-10.

⁶ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (Beyrut İstanbul Maârif Matbaası baskısından ofset: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, 1951), 6/98.

⁷ Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât fî tabakâti'l-lügaviyyîn ve'n-nühât* (Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 2/50.

⁸ Ahmed b. Muhammed Edirnevî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Süleyman b. Salih (Suud: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1997), 254.

⁹ Tâcüddîn es-Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 8/157.

¹⁰ Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, thk. Müessesetü Nüveyhiz es-Sekâfiyye (Beyrut, 1988), 1/318.

¹¹ Takiyyüddîn Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407), 2/172.

(ö. 855/1451) ise ondan bahsederken “Azerbaycan ve bu bölgelerin âlimi” demektedir.¹² Kaynaklarda genellikle 685¹³ yılında Tebriz’de vefat ettiği belirtilmiştir. Ancak Şâfiî fıkıh ve tabakât âlimleri olan Sübkî (ö. 771/1370) ve İsnevî (ö. 772/1370) onun hicrî 691’de vefat ettiğini söylemektedir.¹⁴

Kâdî Beyzâvî’nin eserleri arasında *Envârü’t-tenzîl*, *Havâssü’l-Kur’ân*¹⁵, *Tavâliu’l-envâr*, *Misbâhu’l-ervâh*, *Münthe’l-münâ fi şerhi esmâ’illâhi’l-hüsnâ*, *Minhâcü’l-vusûl*, *el-Gâyetü’l-kusvâ fi dirâyeti’l-fetâvâ*, *Tuhfetü’l-ibrâr*, *Lübbü’l-elbâb fi ilmi’l-i’râb*, *Nizâmü’t-tevârîh*, *Risâle fi ta’rîfâti’l-ulûm ve mevzûâtihâ*, ve *Mirsâdü’l-ifhâm* zikredilebilir.¹⁶ Kaynaklarda *Tuhfetü’l-ibrâr* adıyla Kâdî Beyzâvî’ye nispet edilen bu şerhe bu ismin bizzat müellif tarafından verildiği nakledilmektedir.¹⁷ Kâdî Beyzâvî eserin mukaddimesinde şerhine ilişkin olarak Beğavi’nin *Mesâbîhü’s-sünne*’sinde anlaşılması güç ifadeleri açıklamayı, hadislerdeki müşkilâtı çözmeyi, rivâyetlerdeki birtakım zor meseleleri açıklamayı, (*Mesâbîh*’teki hadislerin) gizli kalan sırlarını keşfetmeyi hedeflemiş, buna ilaveten gücü nispetince de hevâ ehlini bu kaygan tehlikeli duruma karşı uyarmayı onları kuşatan cehaletlerine karşı da doğruyu göstermeyi istediğini ifade etmiştir. Yüce Allah’tan bu eserini tevfiğe erdirmesini dileyerek bu eserin kıyâmet günü kendisi için doğru yola ulaştırma vesilesi olmasını, sıratı müstakimde önünde ve sağında yürüyen bir nur olmasını temenni etmektedir.¹⁸ Kâdî Beyzâvî’nin eserdeki şerh metodunda öne çıkan izahlar kelime ve i’râb tahlilleridir. Mukaddimesindeki ifadesine bakıldığında anlaşılması güç ifadeleri açıklayıp, hadislerde bulunan müşkilâtı çözmeyi hedeflemesi¹⁹ eserin bu yönden öne çıktığını gösteren bir karîne sayılabilir. Hadislerdeki kelimelerin zaptına önem gösteren Kâdî Beyzâvî, hadisi şerh ederken kelime²⁰ ve i’râb tahlillerine²¹ işaret etmiş, kelimelerin cemi-müfredine²² yer vermiş, kelimenin dildeki asıl anlamına değinmiş²³, bazen de açıklayıcı mahiyette şiirden destek almıştır.²⁴ Hadislerin izahında bazı ayetlerden²⁵ ve hadislerden²⁶ de faydalanmıştır. Az da olsa

¹² Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ Aynî, *İkdü’l-cümân fi târihi ehli’z-zamân*, thk. Muhammed Muhammed Emin (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Vesâiki’l-Kavmiyye, 2010), 357.

¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 13/309; Salâhuddîn Halil b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâs, 2000), 17/206.

¹⁴ Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü’ş-şâfiyye*, 2/172; Müstakim Arıcı “Bir Biyografinin Yeniden İnşası: Kâdî Beyzâvî, İlişki Ağları ve Eserleri” adlı makalesinde vefat tarihi üzerinde birtakım mülahazalarda bulunmuş ve 691 yılının en doğru tarih olduğunu belirtmiştir. Detaylı bilgi için bk. Müstakim Arıcı, “Bir biyografinin yeniden İnşası: Kâdî Beyzâvî, ilişki ağları ve eserleri”, *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdî Beyzâvî*, ed. Müstakim Arıcı (İstanbul: İsam Yayınları, 2017), 65.

¹⁵ Eserlerinin zikredildiği kaynaklarda bu isme rastlanmasa da Süleymaniye Kütüphanesi’nde bir yazmada müstakil bir risale olarak yer almaktadır. Detaylı bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/102.

¹⁶ Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü’ş-şâfiyye*, 2/173; Muhammed b. Ali Dâvûdî, *Tabakâtü’l-müfessirîn* (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, ts.), 1/248; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn* (Beyrut: Dâru’l-Müsennâ-Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 6/98. Toplu halde görmek için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Kâdî Beyzâvî”, *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1988 1987), 248-251.

¹⁷ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn* (Beyrut: Dâru’l-müsennâ-Dâru İhyâi’t-türâsi’l-arabî, ts.), 6/98. Kehhâle, “Onu *Tuhfetü’l-ibrâr* diye isimlendirdi” diyerek eseri Kâdî Beyzâvî’ye kesin olarak nispet etmektedir. Ayrıca ona göre bu isim bizzat Kâdî Beyzâvî tarafından verilmiştir. Kâtip Çelebi de eseri bu isimle ona nispet etmektedir. Bk. Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zünûn an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn* (İstanbul, 1941), 2/1698.

¹⁸ Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer eş-Şirâzî Beyzâvî, *Tuhfetü’l-ibrâr şerhu Mesâbîhi’s-sünne*, thk. Nûreddîn Tâlib (Katar: Dâru’n-Nevâdir, 2012), 1/3-4.

¹⁹ Beyzâvî, *Tuhfetü’l-ibrâr*, 1/3-4.

²⁰ Mesela bk. Kâdî Beyzâvî, *Tuhfetü’l-ibrâr şerhu Mesâbîhi’s-sünne*, 1/166, 324, 535; 2/12, 428; 3/217.

²¹ Mesela bk. Kâdî Beyzâvî, *Tuhfetü’l-ibrâr şerhu Mesâbîhi’s-sünne*, 1/33, 55, 121, 525; 2/88, 96, 112, 440, 581; 3/12, 23, 110, 242, 300, 378, 537, 577.

²² Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü’l-ibrâr*, 1/34, 35; 2/231, 374, 581; 3/23, 37, 108, 463.

²³ Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü’l-ibrâr*, 1/126, 155, 309, 421; 2/24, 169, 250, 359, 439; 3/211, 386, 514.

²⁴ Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü’l-ibrâr*, 1/47, 132, 249, 433; 2/65, 77, 155, 168, 260.

²⁵ Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü’l-ibrâr*, 1/27, 30, 65, 82; 2/76, 173; 3/24, 152, 259, 422.

bazen kelimelerin Farsça kullanımlarına da işaret etmiştir.²⁷ Hadislerde geçen mecaz²⁸, kinâyeye²⁹, teşbih³⁰, istiare³¹, temsil³² gibi edebi sanatlarla özellikle değinmiştir.³³ Kâdî Beyzâvî, *Mesâbîhu's-sünne*'nin içerisindeki hadislerin 1599'unu şerh etmektedir.

2. Muhammed b. Melek ve Şerhu Mesâbîhi's-sünne

İzmir Tire'de yaşayan Muhammed b. Melek'in (ö. 854/1450-1451) hayatına ilişkin kaynaklarda bilgi yok denecek kadar azdır. Muhammed b. Melek de babası Abdüllatif b. Melek (ö. 821/1418-1419) gibi birçok alanda eser telif etmiş bir âlimdir.³⁴ Kaynaklarda zikredilen tam ismi Muhammed b. İzzeddin Abdüllatif b. Abdilazîz b. Emînidîn (Firişte)'dir. Kendisinin meşhur olarak öne çıkan nisbesi er-Rûmî'dir. Yaşadığı bölgeye nispetle et-Tîrevî diye bilinirken, el-Kirmânî nisbesiyle de anılmıştır. Hanefî mezhebine mensup olmasından dolayı da el-Hanefî şeklinde de tanınmıştır.³⁵ Muhammed b. Melek'in, İbn Melek ve İbn Firişte lakaplarını babasına (Abdüllatif) nispetle aldığı düşünülmektedir. Bu (İbn Melek ve İbn Firişte) lakaplarını babası Abdüllatif'in de babası Abdülazîz'den (yani Muhammed b. Melek'in dedesi) aldığı söylenmektedir. Çünkü üçü de İbn Melek diye meşhur olmuş böylece anılmıştır.

Kaynaklarda Muhammed b. Melek'ten muhaddis, fakih nitelemeleriyle bahsedilmektedir.³⁶ Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561)³⁷ ve Bursalı Mehmet Tâhir (ö. 1925)³⁸ onun faziletli bir kimse olduğunu söylemişlerdir. *eş-Şekâik*'in tahkikli ilmî neşrinde ilmiyle amel eden âlim birisi olduğu ilavesi yer almakta³⁹ ve Muhammed b. Melek'in 854/1450-1451 senesinde vefat ettiği belirtilmektedir.⁴⁰ Kabri Tire medresesinin bahçesinde bulunmaktadır.

Eserleri arasında *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, *Münyetü's-sayyâdîn fî te'allümi'l-istiyâd ve ahkâmih*, *Şerhu Tuhfetü'l-mülûk*, *Ravzatü'l-müttakîn fî masnûâtî rabbi'l-âlemîn*, *Şerhu'l-vikâye* ve *Zuhrül-âbidîn Bahrü'l-hikem fî'l-ahlâk* zikredilebilir. Muhammed b. Melek'in hadis şerh çalışması olan *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, bu isimle kendisine nispet edilmektedir.⁴¹ Muhammed b. Melek de kitabın mukaddimesinde "Bu zayıf (aciz) kul Muhammed b. Abdillatif diyor ki" şeklinde eseri kendisine nispet etmektedir.⁴² Yazar aynı yerde eserin yazma amacına ilişkin olarak *Mesâbîh* şerhlerinin bir kısmının basit ve önemsiz, bir kısmının da kısa olmasından dolayı bazı

²⁶ Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/52, 190, 297; 2/14, 62, 147; 3/48, 394, 425.

²⁷ Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/341; 3/94, 107, 299.

²⁸ Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/35, 488; 2/12, 90; 3/26, 104.

²⁹ Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/102, 363; 2/391, 406; 3/329, 403.

³⁰ Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/487; 2/336; 3/363.

³¹ Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/362; 3/155, 260, 509.

³² Mesela bk. Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/363; 3/259, 394.

³³ Abdullah Taha İmamoglu, "Mesâbîhu's-Sünne Şerhi Tuhfetü'l-Ebrâr Bağlamında Beyzâvî'nin Hadisçiliği", *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdî Beyzâvî*, ed. Müstakim Arıcı (İstanbul: İsam Yayınları, 2017), 449-452. Bu konuda yapılmış bir çalışma için bk. Abdullah Çimen, "Kâdî Beyzâvî'nin Tuhfetü'l-Ebrâr Adlı Eserinde Hadislerdeki Mecaz-Kinaye'nin Açıklanmasına Katkıları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2021), 39-50.

³⁴ Babası İzzeddin Abdüllatif b. Abdülazîz b. Firişte hakkında bilgiler olmasına rağmen oğlu Muhammed b. Melek'le ilgili Osmanlı dönemi âlimlerini tanıtan eserlerde bile sadece birkaç satırlık bilgi yer almaktadır. Mesela bk. Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 1/232.

³⁵ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/198.

³⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/217; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 10/193.

³⁷ Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1975), 31.

³⁸ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/231.

³⁹ Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye Osmanlı Âlimleri* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 90.

⁴⁰ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/217; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/198.

⁴¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/217.

⁴² Muhammed b. Abdüllatif Muhammed b. Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, thk. Nûreddin Tâlib (Katar: Dâru'n-nevâdir, 2012), 1/14-15 (Muhakkikin mukaddimesi).

kardeşlerin kendisinden kapsamlı bir şerh yazmasını istediklerini bunun üzerine eseri yazmaya niyetlendiğini açıklamaktadır.⁴³ Muhammed b. Melek Begavî'nin *Mesâbîhu's-sünne* eserinde geçen 4931 hadisin tamamını şerh etmiştir.⁴⁴ Bazı hadisleri detaylı izah etse de eserin son bölümlerinde oldukça kısa sayılabilecek açıklamalarla yetinmiştir. Şerhte hadisler öncelikle dilsel tahlillerle beyan edilmektedir. Bu bağlamda kelimelerin manaları, müfred-cemileri, kelime kökenleri, i'rab tahlilleri⁴⁵ gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Muhammed b. Melek'in özellikle zabtı bilinmeyen ya da ihtimaller taşıyan kelimelerin nasıl okunacağını izah etmiş olması, şerhin dilsel anlamda önemini gösteren bir unsur sayılabilir.

3. Şerhlerin Hadis Kaynakları

Şârihlerin hadisleri şerh ederken kullandığı hadislerin birçoğu muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Burada hicrî beşinci asra kadar meşhur hadis eserleri verilecektir. Ancak bu hadis kitaplarında yer almayan, fazla bilinmeyen ya da fıkıh kitapları, tasavvuf kaynakları gibi diğer ilimlere dair eserlerde yer alanlar devamında tahlil edilecektir.

Kâdî Beyzâvî ve Muhammed b. Melek'in hadislerin şerhinde zikrettiği rivâyetler yer aldığı kaynaklar kronolojik olarak şunlardır;

1. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö.179/795): *el-Muvatta'*.⁴⁶
2. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820): *el-Müsned*.⁴⁷
3. Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204/820): *el-Müsned*.⁴⁸
4. Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849): *el-Musannef*.⁴⁹
5. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855): *el-Müsned*.⁵⁰
6. Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869): *es-Sünen*.⁵¹
7. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870): *el-Câmiu's-sahîh*.⁵²
8. Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875): *el-Müsnedü's-sahîh*.⁵³

⁴³ Muhammed b. Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/15-16 (Muhakkikin mukadimesi); 1/3 (Muhammed b. Melek'in mukaddimesi).

⁴⁴ Eserin baskısına göre de *Mesâbîhu's-sünne*'deki hadis sayısı 4931'dir.

⁴⁵ Muhammed b. Melek hemen her hadiste bol miktarda i'raba yönelik olarak; hal, bedel, sıfat, temyiz, mefûl, fâil, atif, haber, mübteda, zarf vs. türünden daha çok medrese geleneğinde kullanılan açıklamalar yapmaktadır.

⁴⁶ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 3/129; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/363, 389, 430; 4/42; 5/414.

⁴⁷ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/434; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/363, 469.

⁴⁸ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/188, 335, 540; 2/14; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/173, 363, 419; 3/463; 4/42; 6/52.

⁴⁹ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/52, 112, 335, 388, 445; 2/105, 305, 441; 3/245; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/358, 419, 430; 2/191; 3/128, 463; 4/42; 5/445; 6/27.

⁵⁰ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/52, 76, 112, 306, 335, 377, 391, 434, 445, 522, 540; 2/14, 62, 105, 168, 305, 438, 441, 445, 527, 534, 579, 590; 3/63, 129, 245, 394, 425, 451-452; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/85, 86, 173, 358, 363, 389, 408, 419, 430; 2/191, 335, 436, 485; 3/112, 128, 463; 4/42; 5/225, 414, 445; 6/27, 52, 143.

⁵¹ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/391, 540; 2/579, 590; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/67, 85, 358; 3/463; 4/42, 586; 5/445.

⁵² Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/76, 445, 540; 2/105, 168, 273, 444; 3/13, 63; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/86, 363, 389, 419; 2/485; 3/112, 128, 463; 4/42; 5/414; 6/52.

9. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887): *es-Sünen*.⁵⁴
10. Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889): *es-Sünen*.⁵⁵
11. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ es-Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892): *el-Câmiu's-sahîh (es-Sünen)*.⁵⁶
12. Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905): *el-Müsned*.⁵⁷
13. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî (ö. 303/915): *es-Sünen*.⁵⁸
14. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî (ö. 303/915): *es-Sünenü'l-kübrâ*.⁵⁹
15. Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî (ö. 307/919): *el-Müsned*.⁶⁰
16. Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî (ö. 307/919): *el-Müsned*.⁶¹
17. Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî (ö. 311/924): *es-Sahîh*.⁶²
18. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965): *el-Müsnedü's-sahîh*.⁶³
19. Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971): *el-Mu'cemü'l-kebîr*.⁶⁴
20. Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995): *es-Sünen*.⁶⁵
21. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014): *el-Müstedrek*.⁶⁶
22. Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Ali el-Beyhakî (ö. 458/1066): *es-Sünenü'l-kübrâ*.⁶⁷

⁵³ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/52, 76, 112, 306, 335, 377, 391, 435, 445, 522; 2/14, 62, 105, 168, 305, 445, 63, 245, 425; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/85, 363, 389, 419; 2/485; 3/112, 128, 463; 4/42; 5/327, 414; 6/52.

⁵⁴ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/188, 445; 2/438, 441, 534; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/363; 2/485; 3/128; 5/445; 6/52.

⁵⁵ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/84, 434, 540; 2/14, 105, 280, 438, 441, 444, 445, 527, 590; 3/48, 245; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/67, 80, 173, 419; 2/335, 436; 4/42; 5/225; 6/27.

⁵⁶ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/52, 76, 306, 522, 2/105, 147, 534, 579; 3/63, 154, 245, 394, 425, 555; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/29, 173, 358, 363, 441; 2/485, 492; 3/128; 4/42, 549; 5/225; 6/27, 52.

⁵⁷ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/76, 84, 112, 391, 445, 540; 2/579; 3/63, 245; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/179, 358, 408, 419; 2/485, 492; 3/112, 128, 463; 4/42, 542; 6/52, 143, 201.

⁵⁸ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/76, 112, 188; 2/438, 445, 527; 3/425; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/363, 389; 4/42; 5/414.

⁵⁹ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/434; 2/14, 438, 445, 527, 590; 3/13, 63, 425; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/173, 363, 389, 408; 2/492; 3/112; 5/414; 6/27.

⁶⁰ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/84, 112, 391, 445; 2/14, 105, 147, 590; 3/63, 245, 425; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/363, 419; 2/485; 3/128, 463; 4/42, 542; 5/225, 414; 6/27.

⁶¹ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/445; 2/445; 3/63; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/173, 419; 2/436; 6/52.

⁶² Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/335, 377, 388, 391; 2/168; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/85, 389; 5/445.

⁶³ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/52, 76, 112, 306, 335, 391, 522, 540; 2/14, 168, 579; 3/63, 129, 245, 425, 451-452; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/85, 173, 363, 419, 469; 2/492; 3/112, 128, 463; 4/42, 586; 5/225, 327, 445; 6/27, 52, 201.

⁶⁴ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/84, 188, 335, 445; 2/168, 441, 445, 534, 579, 590; 3/63, 245; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/85, 173, 358, 408; 2/335, 436; 3/463; 4/42; 5/225, 445; 6/27, 52.

⁶⁵ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/84; 2/527, 534; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/469.

⁶⁶ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/540; 2/14, 105, 147, 168, 441, 527, 534, 579; 3/245, 425, 451-452; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/119, 358, 419; 3/463; 4/42; 5/225; 6/201.

⁶⁷ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/52, 84, 377, 388, 391, 434, 540; 2/444, 445, 534; 3/63, 129, 425; İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/80, 363, 389, 419, 469; 3/463; 4/42, 542; 5/327, 414, 445.

Kâdî Beyzâvî ve Muhammed b. Melek'in yukarıda zikredilen kaynaklardaki hadislerle şerhlerinde yer vermesi genel anlamda muteber hadis kaynaklarında zikredilen rivâyetlere önem verdiklerini gösteren bir durum sayılabilir.

3.1. Kâdî Beyzâvî'nin Diğer Hadis Kaynakları

Kâdî Beyzâvî'nin kullandığı bazı rivâyetlerin tek bir hadis kitabında zikredilmesi yani yaygın olarak bilinmemesi, zikrettiği lafızla hadis kaynakları dışında fıkıh eserleri gibi kitaplarda yer alması gibi durumlar olabilmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki örneklerin zikredilmesi uygun olacaktır.

Kâdî Beyzâvî, Hz. Peygamber'in abdest alıp topuklarına su dokundurmayan bir topluluğu gördüğünde onlara: "Veyl olsun ateşten topuklara!"⁶⁸ şeklinde seslendiğini bildiren hadisin şerhinde konuyu açıklayıcı mahiyette "Allah sizden birinizin namazını temizliği tam olarak yerine getirmedikçe kabul etmez. Bunun için yüzünü ve ellerini yıkasın, sonra başını mesh etsin sonra da ayaklarını yıkasın"⁶⁹ hadisini zikretmektedir.⁷⁰ Kâdî Beyzâvî'nin hadisi şerh etmek için naklettiği ikinci rivâyet aynen bu metinle hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Kâdî Beyzâvî bu lafızla rivâyeti İran bölgesinde yaşayan Şâfiî fakihî Râfi'î'den (ö. 623/1226) nakletmiş olmalıdır. İmam Nevevî bu rivâyetin zayıf olduğunu ve bilinmediğini söylemiştir. İbn Hacer de bu lafızla hadisi bulamadığını belirtmektedir.⁷¹

Bir başka hadiste "Yedi kemik üzere secde etmem emredildi. Alın, eller, dizler, ayak parmak uçları. Elbise ve saçları toplamamakla emrolundum"⁷² buyrulur. Kâdî Beyzâvî hadisin şerhinde Mâlik, Evzâî, ve Süfyân es-Sevrî'nin alın ve burnun birlikte konmasını vacip gördüğü görüşünü naklettikten sonra bir rivâyet nakleder. Buna göre Hz. Peygamber namaz kılarken burnu yere değmeyen bir adam görür ve şöyle der: "Alın ve burnu yere değmeyen namazı yoktur."⁷³ Zikrettiği bu ikinci rivâyetle ilgili olarak Kâdî Beyzâvî, bu hadisin doğrusunun İkrime'nin mürsel rivâyetlerinden olduğunu söyler. Devamla Dârekutnî'nin eserinde bu rivâyeti İbn Abbâs'a isnâd ederek naklettiğini ancak bunun tespit edilemediğini belirtir.⁷⁴ Kâdî Beyzâvî'nin rivâyetle ilgili olarak söyledikleri irdelenmesi gereklidir. Bu rivâyet incelendiğinde Dârekutnî'nin *es-Sünen*'inde İkrime > İbn Abbâs'tan عن sığasıyla nakledildiği görülmektedir. Ancak devamında Dârekutnî rivâyetin mürsel olduğunu belirtmektedir. Her ne kadar ilel, merâsil gibi literatürdeki eserlerde İkrime'den gelen mürsel bir rivâyet olduğuna dair bir bilgiye rastlanılmasa da bazı şârihlerin eserlerinde "bu rivâyetin mürsel olduğunu söylediler" şeklindeki izahları yer almaktadır.⁷⁵ Şevkânî de *Neylül-evtâr* adlı eserinde "Dârekutnî rivâyetin

⁶⁸ Ebü'l-Huseyn el-Kuşeyrî Müslim b. Haccâc, *el-Müsnedü's-sahîh* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2013), "Tahâre", 26; Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî Ebü Dâvûd, *es-Sünen* (Riyad: Dâru's-Selâm, 2009), "Tahâre", 46; Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2013), "Tahâre", 55.

⁶⁹ Abdülkerim b. Muhammed el-Kazvî Râfi'î, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-vecîz* (Dâru'l-Fikr, ts.), 1/360.

⁷⁰ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/190.

⁷¹ Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfi'îyyi'l-kebîr*, thk. Ebü Âsım Hasan b. Abbâs (Müessesetü Kurtuba, 1995), 1/97.

⁷² Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki v.dğr. (Kahire: Dâru Tavki'n-Necât, 1979), "Ezân" 132.

⁷³ Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd v.dğr. (Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 1/297.

⁷⁴ Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr*, 1/297.

⁷⁵ Ebü Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, ts.), 6/91; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Herevî Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 2002), 2/718. Bu görüş birçok şerh çalışmasında yer almıştır. Ayrıca bk. Şerefüddîn el-Huseyn b. Abdullâh et-Tîbî Tîbî, *el-Kâşif an hakâiki's-sünen* (Riyad, 1997), 3/1022; Ebü'l-Hasen Ubeydullah b. Muhammed Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh* (Beyrut, 1984), 3/205.

doğrusunun İkrime'den mürsel olarak gelen rivâyet olduğunu söylemektedir” görüşünü nakletmektedir.⁷⁶

Başka bir hadiste Kâdî Beyzâvî “Şüphesiz ki din kolaylıktır, her kim din konusunda kendini zorlarsa din ona galip gelir. Allah’a yaklaşın, müjdeleyin ve günün başı, ortası ve geceden yardım alın”⁷⁷ hadisini açıklarken Hz. Peygamber’in “Size gerekli olan müsâmaha ve kolaylık üzerine olan hanîf dinidir. Kimse din konusunda (daha iyi olmak için) kendini zorlamasın” hadisine yer verir. Hadisin devamında İslam’da ruhbanlığın olmadığını söyler. Burada Kâdî Beyzâvî’nin zikrettiği ikinci hadis aynı lafızlarla hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Benzer manada Hz. Peygamber’in “Müsâmaha ve kolaylık dini olan hanîf dini üzere gönderildim”⁷⁸ hadisi yer almaktadır. Burada netice olarak Kâdî Beyzâvî’nin zikrettiği lafızla hadisi hafızasından hatalı olarak yazdığı söylenebilir. Yani farklı hadislerde belirtilen cümleleri birleştirip zikretmiş görünmektedir.⁷⁹

Kâdî Beyzâvî, cuma günü Hz. Peygamber’in acele edip namaza erken gitmesiyle ilgili hadisi izah ederken “Ümmetim akşam namazına acele ettiği sürece sünnetim üzere olacaktır” hadisini zikreder. Devamında naklettiği ikinci rivâyet “Bulutlu bir günde namazı kılmada erken davranın. Çünkü ikindi namazını terk eden kimsenin ameli boşa gitmiştir”⁸⁰ Bu ikinci hadisin gazvede söylendiği nakledilmektedir. Hz. Peygamber ikindi namazını erken kılmalarını emretmiş akabinde de devamında gelen cümleyi söylemiştir.⁸¹ Burada Kâdî Beyzâvî’nin hadisi şerh ederken naklettiği ilk rivâyet bu lafızlarla meşhur hadis kaynaklarında geçmemektedir. Kâdî Beyzâvî, bu rivâyeti Şafiî fakihî Mâverdî’nin (ö. 450/1058) Şafiî fıkhiına dair eseri olan *el-Hâvi’l-kebîr*’inden almış olabilir.⁸² Çünkü tespit edebildiğimiz kadarıyla rivâyet bu lafızlarla sadece bu eserde yer almaktadır. Rivâyette geçen بَكَر kelimesini açıklamak için garîbü’l-hadis müellifleri hadise eserlerinde yer vermişlerdir.⁸³

Kâdî Beyzâvî, “Her kim İslâm’dan başka bir millet (din) üzerine yemin ederse, o kişi dediği gibidir. Her kim dünyada iken intihar ettiyse âhirette intihar ettiği şekilde azap olunur. Kim de bir mü’mine lanet ederse onu öldürmüş gibidir...”⁸⁴ hadisini şerh ederken de buradaki ifadeleri tehdid ve vaîd hususunda mübalağa olabileceği şeklinde yorumlarken bu görüşüne teyit olarak “Her kim bir namazı terk ederse kâfir olur” hadisini nakleder. Bu rivâyet İbn Ebî Şeybe, İbn Mâce ve Nesâî’de “Bizimle küfür ehlinin arasındaki ahit namazdır. Kim namazı terk ederse kâfir olur”⁸⁵ şeklinde yer almaktadır. Kâdî Beyzâvî zikrettiği bu rivâyeti “kâfirin müstehak olduğu azaba

⁷⁶ Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *Neylü’l-evtâr* (Mısır: Dâru’l-Hadîs, 1993), 2/300.

⁷⁷ Buhârî, “İmân”, 28; Nesâî Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen* (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 2014), “İmân”, 28.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaûd-Âdil Mürşid v.dğr. (Beyrut, 2001), 36/624; Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî Rûyânî, *Müsnedü’r-Rûyânî* (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1995), 2/317; Ebû’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 8/170, 216.

⁷⁹ Beyzâvî, *Tuhfetü’l-ibrâr*, 1/368.

⁸⁰ Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1988), 2/46; Ebû Hâtim Muhammed el-Bustî İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1998), 4/332.

⁸¹ Beyzâvî, *Tuhfetü’l-ibrâr*, 1/388.

⁸² Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed el-Basrî Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr fî fikhî mezhebi’l-İmam eş-Şafiî*, thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1999), 2/65.

⁸³ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe İbn Kuteybe, *Garîbü’l-hadis*, thk. Abdullah el-Cebbûrî (Bağdat: Matbaatü’l-Ânî, 1977), 1/190; Cârullâh Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed Zemaşerî, *el-Fâik fî garîbi’l-hadis ve’l-eser* (Lübnan: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 3/67; Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. el-Esîr İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi’l-hadis ve’l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed e-Tanâhî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1979), 1/148.

⁸⁴ Buhârî, “Edeb”, 44.

⁸⁵ İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 77; Nesâî, *es-Sünen*, “Salât”, 8; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/167.

müstehak olur” anlamında yorumlamaktadır. Bu görüş Şâfiî'nin de görüşüdür.⁸⁶ Kâdî Beyzâvî rivâyeti mezhep imamının görüşü çerçevesinde yorumlamıştır. Kâdî Beyzâvî'nin naklettiği bu rivâyet aynı lafızlarla kaynaklarda yer almamaktadır. Ancak متعمدا ilavesi ile “kasıtlı olarak namazı terk eden” şeklinde yer almaktadır. İmam Nevevî bu ilaveli olan rivâyetin münker olduğunu belirtmektedir.⁸⁷ Netice itibariyle Kâdî Beyzâvî bu rivâyeti İbn Ebî Şeybe, Nesâî ve İbn Mâce'de geçtiği üzere manen eserine almış olabilir.

3.2. Muhammed b. Melek'in Diğer Hadis Kaynakları

Muhammed b. Melek'in de kullandığı bazı rivâyetlerin tek hadis kaynağında zikredilmesi, yaygın olarak bilinmemesi veya zikrettiği lafızla hadis eserleri dışında yer alması gibi durumlar olabilmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki örnekler zikredilebilir.

Muhammed b. Melek, bir hadisin “...Mücâhid nefsinin isteklerine karşı cihâd ederek günahlardan uzak durmak için mücadele eden kimsedir”⁸⁸ kısmını şerh ederken daha çok tasavvuf düşüncesinde kullanılan şu hadise yer verir: “Senin en büyük düşmanın vücudunun iki yanı arasında duran nefsendir.”⁸⁹ Irâkî (ö. 806/1404), bu rivâyeti Beyhakî'nin *Kitâbü'z-zühd*'üne nispet etmiş, hadisin târîkinde yer alan Muhammed b. Abdîrahmân b. Gazvân'ın hadis uyduran birisi olduğunu belirtmiştir.⁹⁰ Aclûnî (ö. 1162/1749) *Keşfü'l-hafâ* da rivâyeti incelemiş ve Irâkî gibi Beyhâkî'nin zikredilen eserine nispet etmiştir. İlave olarak bu lafızla rivâyetin aslının bulunmadığını belirtmiştir.⁹¹ Muhammed b. Melek zikrettiği bu hadisin devamında da Hz. Peygamber'in Tebuk gazvesinden dönerken söylediği şu hadisi aktarır: “Küçük cihaddan büyük cihada döndük.”⁹² Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ındaki hadislerin bir kısmının tahrîcini yapan Zeylâî (ö. 762/1360), kendisinin *el-İsâ'îf bi ehâdîsi'l-Keşşâf* diye isimlendirdiği ancak *Tahrîcü ehâdîs ve'l-âsâri'l-vâkı'a fî tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî* ismiyle neşredilen eserinde bu rivâyete yer vermiştir. Zeylâî bu rivâyetin senedsiz olarak nakledilen garîb bir rivâyet olduğuna işâret ederek, Beyhakî'nin *Kitâbü'z-zühd* adlı eserinde yer aldığını belirtmektedir. Beyhakî'nin bu rivâyetle ilgili olarak isnâdının zayıf olduğu sözünü de nakletmektedir.⁹³ Muhammed b. Melek naklettiği bu iki rivâyetle ilgili herhangi bir yorum yapmazken, bu rivâyet onun daha çok sûfî kaynaklarda yaygın kullanılan rivâyetlere yer verdiğini gösteren bir örnek olarak kabul edilebilir.⁹⁴

Muhammed b. Melek “Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir”⁹⁵ rivâyetini şerh ederken başka bir hadiste Hz. Peygamber'in “Allah'ın ilk yarattığı şey nûrumdur” şeklinde buyurduğunu

⁸⁶ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhîm-Muhammed Muhammed Tâmir (Kahire: Dâru's-Selâm, 1996), 2/395.

⁸⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Hülâsatü'l-ahkâm fî mühimmâtî's-sünen ve gavâidi'l-İslâm* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 1/248.

⁸⁸ Muhammed b. İsâ es-Sevrî Tirmizî, *es-Sünen* (Medine: Dâru's-Selâm, 2012), “Fezâilü'l-cihâd” 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/387.

⁸⁹ Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn Beyhakî, *Kitâbü'z-zühdü'l-kebîr*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1996), 165; Alâüddîn Ali b. Hüsâmüddîn Alî el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâli ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sakâ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 4/431.

⁹⁰ Ebû'l-Fadl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Huseyn Irâkî, *Tahrîcü ehâdîsi'l-İhyâ=el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005), 878; Muhammed b. Abdîrahmân b. Gazvân'ın hadis uydurduğuna dair bilgi için bk. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *el-Muğnî fi'd-duafâ*, ts., 2/607.

⁹¹ İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzülü'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdîsi alâ elsinetî'n-nâs*, thk. Abdülhumeyd b. Ahmed b. Yusuf b. Hindâvî (el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000), 1/161.

⁹² Beyhakî, *Kitâbü'z-zühdü'l-kebîr*, 165; Alî el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 4/430, 616.

⁹³ Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf Zeylâî, *Tahrîcü'l-ehâdîs ve'l-âsâri'l-vâkıati fî Tefsîri'l-Keşşâf* (Riyad: Dâru İbn Hüzeyme, 1993), 2/395.

⁹⁴ İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 1/68, 69.

⁹⁵ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 66; Ebû Dâvûd, “Sünne”, 17.

nakletmektedir. Fakat hadis kaynaklarında أول ما خلق الله نوري lafzıyla nakledilen bu rivâyet tespit edilememiştir. Rivâyeti tetkik eden Leknevî (ö. 1886) vaiz ve kıssacıların çokca anlattığı bu rivâyetin sahih kadıs kaynaklarında yer almadığını ifade etmektedir. Devamında bu manayı destekleyen başka rivâyetlerin olduğunu söylemektedir.⁹⁶ Mesâbîh şârihleri içerisinde ilk olarak tespit edebildiğimiz kadarıyla Muzhiruddîn ez-Zeydânî (ö. 727/1327) rivâyeti aktarmaktadır.⁹⁷ Ancak rivâyetin sıhhat durumuna değinmemektedir. Bu hadisi eserinde nakleden bir başka Mesâbîh şârihi Zeynülarab (ö. 758/1357) bu konuda nakledilen ilk yaratılan şeyin ne olduğunu belirten diğer rivâyetlerle bir arada zikretmiş ancak hadisin sıhhatine yönelik izahta bulunmamıştır.⁹⁸ Hadisi şerhinde nakleden Ali el-Kârî de bu rivâyeti Zeynülarab gibi ilk yaratılan şeyin ne olduğunu belirten diğer rivâyetlerle birlikte ele almış fakat hadisin sıhhatine yönelik bir açıklamada bulunmamıştır.⁹⁹ Hadis ilminde özellikle mevzû rivâyetlere dair eser yazmış bir âlim olarak Ali el-Kârî'nin bu yaklaşımı, onun tasavvufî eğilimlerinin yanı sıra bu rivâyetleri bütüncül olarak ele alıp manen doğru olduğu kanaatinde olduğu izlenimi vermektedir. Örnekte görüleceği üzere Muhammed b. Melek sahih olmayan rivâyetleri de hadis olarak eserinde nakletmektedir.¹⁰⁰

Bir hadiste nakledildiğine göre “Hz. Peygamber’in ve ashâbının yanından bir cenaze geçirdiler. Sahâbîler o cenazeyi hayırla anarak övdüler. Hz. Peygamber bunun üzerine ‘vacip oldu’ buyurdu. Daha sonra başka bir cenazeyi geçirdiler. Sahâbîler o cenazeyi ise kötü bir şekilde andılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber yine “vacip oldu” buyurdu. Hz. Ömer “Vacip olan nedir?” diye sorunca Resûlullah “Şu ilk geçen cenazeyi hayırla andınız ona cennet vacip oldu, diğerini ise kötü bir şekilde andınız onun için de cehennem vacip oldu. Sizler Allah’ın yeryüzündeki şahitlerisiniz”¹⁰¹ buyurdu. Muhammed b. Melek bu hadisin şerhinde başka bir hadisi naklederek izahta bulunur. Hz. Peygamber’den nakledildiğine göre o bir cenaze övüldüğünde şöyle buyurmuştur “Cebrâîl bana geldi ve dedi ki ‘Ey Muhammed! Bu sözlerinizin sahibi olan cenaze dedikleri gibi değildi. Çünkü o kimse sır tutar sonra da sırrını açıklardı/açığa vururdu. Fakat Allah oradakilerin iyi bir şekilde anmalarını tasdik etti ve onu oradakilerin bilmedikleri şeylerden de bağışladı”. Muhammed b. Melek’in naklettiği bu rivâyet kaynaklarda tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Kelâbâzî’nin (ö. 380/990) *Bahru’l-fevâid* adlı eserinde yer almaktadır.¹⁰² Ali el-Kârî de şerhinde Muhammed b. Melek’ten nakille bu rivâyete yer vermiş ve rivâyetin sıhhatine ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır.¹⁰³ Muhammed b. Melek aynı lafızla naklettiği bu rivâyeti Kelâbâzî’den almış olmalıdır. Bu örnek Muhammed b. Melek’in sūflerin ya da muhaddis sūflerin kaynaklarında zikredilen hadislere önem verdiğini gösteren başka bir karîne olabilir.¹⁰⁴

Başka bir örnekte ise Resûlullah Hz. Ömer’i zekât toplamak üzere göndermiş, İbnü Cemîl, Hâlid b. Velîd ve Hz. Peygamber’in amcası Abbâs’ın zekatı vermediği Resûlullah’a haber verilmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber “İbnü Cemîl, zekât vermekten geri durmaz. Çünkü o

⁹⁶ Ebü’l-Hasenât Muhammed Abdülhayy b. Muhammed Leknevî, *el-Âsâru’l-merfû’a fi’l-ahbâri’l-mevzû’a*, thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl (Bağdat: Mektebetü’ş-Şarki’l-Cedîd, ts.), 43.

⁹⁷ Muzhiruddîn el-Huseyn b. Mahmûd Zeydânî, *el-Mefâtîh fi şerhi’l-Mesâbîh* (Katar: Dâru’n-Nevâdir, 2012), 1/199.

⁹⁸ Ebü’l-Mefâhir Ali b. Ubeydillâh el-Mısrî Zeynülarab, *Şerhu’l-Mesâbîh* (Katar: İdâretü’s-Sekâfiyyetü’l-İslâmiyye, 2012), 1/222, 224.

⁹⁹ Alî el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh şerhu Mişkâti’l-Mesâbîh*, 1/169.

¹⁰⁰ İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi’s-sünne*, 1/114.

¹⁰¹ Buhârî, “Cenâiz”, 84.

¹⁰² Ebü Bekir Muhammed b. Ebî İshâk Kelâbâzî, *Bahru’l-fevâid=Me’âni’l-ahbâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl-Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1999), 371.

¹⁰³ Alî el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh şerhu Mişkâti’l-Mesâbîh*, 3/1202.

¹⁰⁴ İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi’s-sünne*, 2/356.

fakir iken Allah onu zengin kılmıştır. Hâlid b. Velîd'e gelince siz ona zulmediyorsunuz. O bütün zırhlarını ve savaş aletlerini Allah yolunda kullanılması üzere hapsetmiştir. Abbâs'ın zekâtı ise bir misli de beraberinde olmak üzere benim üzerimdedir." demiştir. Sözüne devamla Hz. Peygamber "Ey Ömer! Sen bir kimsenin amcasını babasının aslından olduğunu bilmez misin?" buyurur.¹⁰⁵ Muhammed b. Melek hadiste zikredilen Hz. Peygamber'in Abbâs'ın zekâtını üzerine almasını izah ederken başka bir rivâyette "Biz Abbâs'dan iki yıllık zekâtı peşin aldık" şeklinde rivâyet edildiğini söylemektedir. Muhammed b. Melek'in naklettiği bu ikinci hadis küçük farklılıklarla bazı hadis kaynaklarında nakledilmektedir.¹⁰⁶ Fakat onun zikrettiği bu rivâyetle ilgili olarak Beyhakî, bu lafızla senedde bulunan Ebî el-Bahterî ile Hz. Ali arasında irsâl bulunduğunu söylemektedir. Hadisi inceleyen İbn Hacer ise Bezzâr'ın senedde bulunan râvi el-Hasen b. Umâre (ö. 153/770) hakkında ehl-i ilmin sükût ettiği görüşünü naklettikten sonra kendi görüşü olarak da ehl-i ilmin onun rivâyetlerinde sükût etmediklerini belirtmektedir. Devamla Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Müslim (ö. 261/875), Ebû Hâtim (ö. 277/890), Dârekutnî (ö. 385/995) ve daha başkalarının onun naklettiği hadisleri terk ettiklerini ve onu oldukça zayıf olarak nitelediklerini belirtir. Akabinde İbn Hacer rivâyetle ilgili çeşitli mülâhazaları ele alarak meseleyi açıklamaktadır.¹⁰⁷ Muhammed b. Melek'in hadisin anlamını izah etmek için naklettiği bu ikinci rivâyet, sıhhat bakımından mu'teber görünmese de hadisteki Hz. Peygamber'in Abbâs'ın zekâtını kendi üzerine almış olmasını izah sadedindedir. Muhammed b. Melek bu rivâyeti bu sebeple eserinde zikretmiş olabilir.¹⁰⁸

Bir başka rivâyette Hz. Peygamber "...Kişinin biriktirdiği en hayırlı şeyi size haber vereyim mi? O sâliha kadındır ki kocası kendisine baktığında sevinir, bir şey emrettiği zaman ona itaat eder ve kocasının yokluğunda da haklarını muhafaza eder"¹⁰⁹ buyurmaktadır. Muhammed b. Melek hadisin şerhinde manayı desteklemek üzere "...Kim evlenirse dininin üçte ikisini korumuş olur.." hadisini nakleder. Muhammed b. Melek'in naklettiği bu rivâyet kimi tefsir ve fıkıh kaynaklarında geçse de hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Muhammed b. Melek'in şerhinde geçen rivâyetlere genellikle eserinde yer veren Ali el-Kârî de yorum yapmadan bu rivâyeti zikretmiştir.¹¹⁰ Sehâvî "dininin yarısını korumuş olur" şeklinde nakledilen rivâyeti incelemiş ve bunun sahih olmadığını belirtmiştir.¹¹¹ Bu örnekte de görüleceği gibi Muhammed b. Melek'in hadis naklederken şerh ettiği hadisteki manayı izah sadedinde rivâyetlere yer verdiği anlaşılmaktadır.¹¹²

Bir hadiste "Resûlullah üç parmağıyla yemeği yer sonradan elini silmeden önce yalardı"¹¹³ buyrulmaktadır. Muhammed b. Melek bu hadisi şerh ederken "Yemeği tek elle yemek şeytanın

¹⁰⁵ Buhârî, "Zekât", 49; Müslim, *el-Müsnedü's-sahîh*, "Zekât", 11.

¹⁰⁶ Ebû Bekir Ahmed b. Amr Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr el-menşûr bismi'l-bahri'z-zahhâr*, thk. Mahfûzu'r-rahmân Zeynullah-Âdil b. Sa'd-Sabrî Abdülhâlik eş-Şâfî (Medine: Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, 2009), 3/159; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/187.

¹⁰⁷ Ebü'l-fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye bi zevâidi'l-mesânîdi'l-semâniyye*, thk. Komisyon (Suud: Dâru'l-âsime-Dâru'l-Ğis, 1998), 5/527, 530. Hadisin râvilerinden el-Hasen b. Umâre'nin hadislerinin terk edildiğine dair bk. Muhammed b. İsâ es-Sevrî Tirmizî, *el-İlelî'sağîr* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts.), 739; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim et-Temîmî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Beyrut, 1953), 3/27, 28.

¹⁰⁸ İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 2/405.

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, "Zekât", 32; İbn Mâce, "Nikâh", 5.

¹¹⁰ Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, 4/1271.

¹¹¹ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehire ale'l-elsine*, thk. Muhammed Osman el-Huşî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985), 638.

¹¹² İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 2/408.

¹¹³ Müslim "Eşribe", 132; Ebû Dâvûd, "Et'ime", 52.

yeme şeklidir, iki elle yemek ise zorba kimselerin yeme biçimidir”¹¹⁴ manasında bir hadis nakletmektedir. Söz konusu rivâyet tespit edebildiğimiz kadarıyla en erken Gıtrîfî'nin (ö. 377/987) hadis cüzünde yer almaktadır. Hadisi sıhhat açısından inceleyen Nâsirüddin el-Elbânî (ö. 1999) rivâyetin zayıf olduğunu belirtmektedir.¹¹⁵ Bu örnekte görüldüğü gibi Muhammed b. Melek hadisin anlamıyla ilişkili zayıf rivâyetlere de yer vermektedir.¹¹⁶

Sonuç

Beyzâvî ve Muhammed b. Melek'in şerhlerinde naklettikleri hadislerin kaynakları incelendiğinde genel anlamda muteber hadis kaynaklarında nakledilen rivâyetlere yer verdikleri görülmektedir. Muteber hadis kaynaklarında yer almayan ya da nadir bulunan rivâyetlerin incelendiği örneklerde ise Beyzâvî'nin Şâfiî fukahâsından Râfiî'nin (ö. 623/1226) *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-vecîz* adlı eserinden ve Şâfiî fakihî Mâverdî'nin (ö. 450/1058) Şâfiî fihhına dair eseri olan *el-Hâvi'l-kebîr*'inden nakilde bulunduğu anlaşılmaktadır. Muhammed b. Melek'in nakilleri incelendiğinde ise onun zayıf, uydurma rivâyetlere de yer verdiği görülmektedir. Bu rivâyetlerin özellikle şerh ettiği rivâyetle konu itibarıyla doğrudan alakalı olduğu söylenmelidir. Hatta Muhammed b. Melek'in naklettiği bu rivâyetler, hadis ilminde müktesabatı bilinen, mevzû rivâyetlere dair bir de eser telif eden Ali el-Kârî tarafından da aynen nakledilmiş ancak sıhhatine ilişkin değerlendirmeler yapılmamıştır. Bu durum, Muhammed b. Melek ve Ali el-Kârî'nin tasavvufi kimliklerinin naklettikleri rivâyetlere de etki ettiği izlenimi vermektedir.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs*. thk. Abdülhumeyd b. Ahmed b. Yusuf b. Hindâvî. el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaûd-Âdil Mürşid v.dğr. Beyrut, 2001.
- Alî el-Kârî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Herevî. *Mirkâtü'l-meîfâtih şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002.
- Alî el-Muttakî, Alâüddîn Ali b. Hüsâmüddîn. *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâli ve'l-ef'âl*. thk. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sakâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Arıcı, Müstakim. “Bir biyografinin yeniden İnşası: Kâdî Beyzâvî, ilişki ağları ve eserleri”. *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdî Beyzâvî*. ed. Müstakim Arıcı. İstanbul: İsam Yayınları, 2017.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ. *İkdü'l-cümân fî târîhi ehli'z-zamân*. thk. Muhammed Muhammed Emin. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2010.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

¹¹⁴ Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed el-Cürçânî Gıtrîfî, *Cüz'ü İbn Gıtrîfî*, thk. Âmir Hasan Sabrî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1977), 86; Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye Deylemî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 1/126; Alî el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 15/260.

¹¹⁵ Nâsirüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'îfe ve'l-mevzûa ve eseruhu's-seyyiü fî'l-ümme* (Riyad: Dâru'l-me'ârif, 1992), 5/385.

¹¹⁶ İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, 4/539.

- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*. Beyrut İstanbul Maârif Matbaası baskısından ofset: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, 1951.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn. *Kitâbü'z-zühdü'l-kebîr*. thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1996.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Abdullah b. Ömer eş-Şirâzî. *Tuhfetü'l-ebâr şerhu Mesâbîhi's-sünne*. thk. Nûreddîn Tâlib. Katar: Dâru'n-Nevâdir, 2012.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr. *Müsnedü'l-Bezzâr el-menşûr bismi'l-bahri'z-zahhâr*. thk. Mahfûzu'r-rahmân Zeynullah-Âdil b. Sa'd-Sabrî Abdülhâlik eş-Şâfiî. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki v.dğr. Kahire: Dâru Tavki'n-Necât, 1979.
- Bursalı Mehmet Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Çimen, Abdullah. "Kâdî Beyzâvî'nin Tuhfetü'l-Ebrar Adlı Eserinde Hadislerdeki Mecaz-Kinaye'nin Açıklanmasına Katkıları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2021), 39-50.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd v.dğr. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Dâvûdî, Muhammed b. Ali. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Deylemî, Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye. *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*. thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1986.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. Riyad: Dâru's-Selâm, 2009.
- Edirnevî, Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. thk. Süleyman b. Salih. Suud: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1997.
- Elbânî, Nâsîsirüddîn el-. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevz'ua ve eseruhu's-seyyüü fi'l-ümme*. Riyad: Dâru'l-me'ârif, 1992.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fi'l-mezheb*. thk. Ahmed Mahmûd İbrâhîm-Muhammed Muhammed Tâmir. Kahire: Dâru's-Selâm, 1996.
- Gıtrîfî, Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed el-Cürcânî. *Cüz'ü İbn Gıtrîf*. thk. Âmir Hasan Sabrî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1977.
- Irâkî, Ebû'l-Fadl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Huseyn. *Tahrîcü ehâdîsi'l-İhyâ=el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim et-Temîmî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir. *el-Musannef*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-Metâlibü'l-âliye bi zevâidi'l-mesânîdi'l-semâniyye*. thk. Komisyon. Suud: Dâru'l-Âsime-Dâru'l-Ğis, 1998.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfi'yyi'l-kebîr*. thk. Ebû Âsım Hasan b. Abbâs. Müessesetü Kurtuba, 1995.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed el-Bustî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaûd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Dâru'l-Fikr, 1986.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. *Garîbü'l-hadîs*. thk. Abdullah el-Cebbûrî. Bağdat: Matbaatü'l-Ânî, 1977.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2013.
- İbn Melek, Muhammed b. Abdüllatîf. *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*. thk. Nüreddîn Tâlib. Katar: Dâru'n-nevâdir, 2012.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. el-Esîr. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed e-Tanâhî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.
- İmamoğlu, Abdullah Taha. “Mesâbîhu's-Sünne Şerhi Tuhfetü'l-Ebrâr Bağlamında Beyzâvî'nin Hadisçiliği”. *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdî Beyzâvî*. ed. Müstakim Arıcı. İstanbul: İsam Yayınları, 2017.
- Kâdî İbn Şühbe, Takiyyüddîn. *Tabakâtü's-şâfiyye*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn*. Beyrut: Dâru'l-Müsennâ-Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebî İshâk. *Bahru'l-fevâid=Me'âni'l-ahbâr*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl-Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy b. Muhammed. *el-Âsâru'l-merfû'a fî'l-ahbâri'l-mevzû'a*. thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl. Bağdat: Mektebetü's-Şarki'l-Cedîd, ts.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr fî fikhu mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî*. thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Mübârekfûrî, Ebü'l-Hasen Ubeydullah b. Muhammed. *Mir'âtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*. Beyrut: Benâris, 1984.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Huseyn el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîh*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2013.

- Nesâî, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî. *es-Sünen*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2014.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Hülâsatü'l-ahkâm fî mühimmâti's-sünen ve gavâidi'l-İslâm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Nüveyhiz, Âdil. *Mu'cemü'l-müfessirîn*. thk. Müessesetü Nüveyhiz es-Sekâfiyye. Beyrut, 1988.
- Râfî'î, Abdülkerim b. Muhammed el-Kazvînî. *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-vecîz*. Dâru'l-Fikr, ts.
- Rûyânî, Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî. *Müsnedü'r-Rûyânî*. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1995.
- Safedî, Salâhuddîn Halil b. Aybek es-. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâs, 2000.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman. *el-Mekâsîdü'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehire ale'l-elsine*. thk. Muhammed Osman el-Huş. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir. *Buğyetü'l-vuât fî tabakâti'l-lügaviyyîn ve'n-nühât*. Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Neylü'l-evtâr*. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Tâcüddîn es-Sübki, Abdülvehhâb Takiyyüddîn. *Tabakâtü's-şâfiyye el-kübrâ*. Daru Hicr, 1413.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi, Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa. *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1975.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi, Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa. *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye Osmanlı Âlimleri*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Tîbî, Şerefüddîn el-Huseyn b. Abdullah. *el-Kâşif an hakâiki's-sünen*. Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ es-Sevrî. *el-İlelü'sağîr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ es-Sevrî. *es-Sünen*. Medine: Dâru's-Selâm, 1. Basım, 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Beyzâvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/100-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Kâdî Beyzâvî". *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Muğni fî'd-duafâ*, ts.
- Zemahşerî, Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Zeydânî, Muzhiruddîn el-Huseyn b. Mahmûd. *el-Mefâtîh fi şerhi'l-Mesâbîh*. Katar: Dâru'n-Nevâdir, 2012.

Zeylaî, Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf. *Tahrîcü'l-ehâdis ve'l-âsâri'l-vâkıati fi Tefsîri'l-Keşşâf*. Riyad: Dâru İbn Hüzeyme, 1993.

Zeynûlarab, Ebû'l-Mefâhir Ali b. Ubeydillâh el-Mısrî. *Şerhu'l-Mesâbîh*. Katar: İdâretü's-Sekâfiyyetü'l-İslâmiyye, 2012.

Ziriklî, Hayrüddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, ts.

Zuhaylî, Muhammed. *el-Kâdi el-Beyzâvî*. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1988.